

MARX'IN EKONOMİ-POLİTİK KAVRAMLARI BAĞLAMINDA HAUPTMANN'IN DOKUMACILAR ADLI OYUNUNUN ANALİZİ

Neşe YURDAL*

Özet

Natüralizmin en önemli oyun yazarlarından kabul edilen Hauptmann'ın Dokumacılar adlı oyununu, 1848 yılında gerçekleşen Silezyalı dokumacıların isyanı olgusuna dayanır. Hauptmann oyunu çeşitli incelemeler, tanıklıklar ve babasından dinlediği, yoksul bir dokumacı olan dedesinin isyana ilişkin deneyimlerinden yararlanarak yazmıştır. 19. Yüzyıl, üretim biçimlerinin dönüştüğü ve buna bağlı olarak gerçekleşen büyük toplumsal alt üst oluşların yaşandığı bir tarihsel süreçtir. Hauptmann'ın yaşadığı dönemde de ekonomik toplumsal dönüşümler sürmekte, emek-sermaye çelişkisi derinleşmektedir. Dönemin, sonuçları günümüze değin uzanan toplumsal hareketliliği, sanatsal alanda da çeşitli yansımaları olan yeniliklere yol açmıştır. Tiyatro yazınında da, geleneksel oyun yazma biçimleri ve konuları değişmektedir. Düşünür, Karl Marx, toplumsal değişimlerin insan yaşantılarını altüst ettiği, kapitalist mülkiyetin çok hızlı bir biçimde güçlenerek toplumsal yapıdaki her türlü işleyiş ve ilişkileri derinden sarstığı söz konusu sürecin yakın tanığıdır. Marx temel yapıtı kabul edilen Kapital'de, Kapitalist sistemin temel yasalarını bulgulayarak, sürecin dönüşüm dinamiklerini analiz etmiştir. Hauptmann'ın Dokumacılar adlı oyunu, kapitalizmin sermaye biriktirme süreciyle ve buna bağlı olarak gelişen toplumsal dönüşümlerle yakından ilgilidir. Bu yazı kapsamında, Sanayi Devrimi'nin farklı katmanlardaki yaşanış biçimlerini gerçekçi bir çevresel betimleme ve kişileştirmeyle sergileyen Hauptmann'ın Dokumacılar'ı, Karl Marx'ın, ekonomi-politiğe ilişkin kavramları ve toplum düşüncesi bağlamında ele alınmıştır. Üç ana bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Marx'ın ekonomi-politik kuramını geliştirdiği tarihsel sürece ve Marx'ın kuramının temel kavramlarına, ikinci bölümde Hauptmann'ın Dokumacılar oyununun tarihsel-toplumsal arka planına odaklanılacak, üçüncü bölümdeyse, oyun, Marksist eleştirinin temel kavramları üzerinden incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Dokumacılar, Kapitalizm, Natüralizm, Marx, Sanayi Devrimi

IN THE CONTEXT OF MARX'S ECONOMY-POLITICAL CONCEPTS ANALYSIS OF HAUPTMANN'S PLAY OF WEAVERS

Abstract

The play Weavers by Hauptmann, considered one of the most important playwrights of naturalism, is based on the phenomenon of the rebellion of the Silesian weavers that took place in 1848. Hauptmann wrote the play by taking advantage of various reviews, testimonies and the rebellion experiences of his grandfather, a poor weaver, whom he heard from his father. The 19th century is a historical process in which the modes of production were transformed and the great social upheavals that

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sahne Sanatları Bölümü,
nesityurdal@gmail.com

occurred accordingly. In the period in which Hauptmann lived, economic social transformations continue, labor-capital conflict deepens. The social mobility of the period, the consequences of which extends until today, led to innovations with various reflections in the artistic field. In theater literature, traditional play writing styles and subjects are changing. The philosopher, Karl Marx, is a close witness of the process in which social changes upset human lives, and the rapid strengthening of capitalist property deeply shakes all functions and relations in the social structure. Marx analyzed the transformation dynamics of the industrial society by finding the basic functioning of the capitalist system in Capital, which is accepted as his basic work. Hauptmann's play The Weavers is closely related to the capital accumulation process of capitalism and the social transformations that develop accordingly. Within the scope of this article, Hauptmann's Weavers, which exhibits the ways of life of the Industrial Revolution in different layers with a realistic environmental description and characterization, is discussed in the context of Karl Marx's concepts of economy-politics and social thought. In the first part of the study, which consists of three main parts, the historical process in which Marx developed his political economy theory and the basic concepts of Marx's theory, the second part will focus on the historical-social background of Hauptmann's play The Weavers, and in the third part, the play will be examined through the basic concepts of Marxist criticism.

Keywords: Weavers, Capitalism, Naturalism, Marx, Industrial Revolution

Giriş

Avrupa tarihinin önemli bir aşaması olan Sanayi Devrimi'yle birlikte gelişen köklü dönüşümler, feodal üretim ilişkilerinin çözülmesi ve buna bağlı olarak toprağa bağlı yaşayan köylülerin sanayi kentlerine akın etmeleri, beraberinde çok çeşitli sorunları da getirir. Almanya bu süreci öteki sanayileşmiş ülkelere göre iç dinamikleri gereği biraz daha geç bir dönemde yaşar. Sömürgelerden elde edilen birikim, buhar makinesinin icadı, üretimde emek yoğun süreçten, makinelerin yoğun kullanıldığı sürece geçilmesi gibi dönüşümlerin geleneksel iş bölümünü ve üretim ilişkilerini değiştirmesi sonucu oluşan toplumsal sorunlar, 1848 ayaklanmaları ve Paris Komünü gibi önemli halk kalkışmaları ve bunların şiddetle bastırılması 19. yüzyılın karakteristiğini belirleyen olgulardandır. Marx'ın ekonomik-toplumsal analizi ve toplum kuramı, emek sermaye çelişkisinin ve sınıf çatışmasının güçlü olduğu, söz konusu süreçle yakından ilişkilidir. Oyun yazarı, felsefeci, tarihçi Gerhart Hauptmann(1862–1946) Dokumacılar (Die Weber) adlı oyununu 1891-1892 yılları arasında yazar. 1840'lı yıllarda sefalet koşullarında yaşayan Silezyalı dokuma işçilerinin isyanını konu alan Hauptmann'ın yaşadığı süreçte de dokuma işçileri benzer koşullarda yaşamaktadırlar. İşçi sınıfının kapitalist üretim ilişkileri içindeki konumlarını, sürecin keskin çelişkilerini görünür kılan Dokumacılar, Marx'ın ekonomi-politik analizi üzerinden çözümlenmeye çalışılacaktır.

Kapitalizmin Yükselişi ve Marx'ın Ekonomi Kuramı

19. yüzyılın ortalarında Avrupa'da, sosyo-politik gelişmelerin uzantısı olarak toplumun her alanında değişimler yaşanmaktadır. Üretim biçimi çok hızlı biçimde değişmeye başlamış, sanayi devrimiyle birlikte üretim makineleşmiştir. El emeğine dayalı üretimin yerini hızla makine üretimi almaktadır. Dokuma makineleriyle yapılan üretimle rekabet edemeyen el dokuma tezgâhlarının kapanmasına yol açan bu durum sonucunda, makine endüstrisinin geliştiği bölgelere, köylerden akınlar olmakta, topraksız, emeklerinden başka bir şeyi olmayan yoksul insanlar çok düşük ücretlerle, sefil yaşama şartlarına mahkûm olmaktadır. Kentlerde yoğunlaşan, emek güçlerinden başka bir şeyi olmayan bu insanlar proleter sınıfı oluştururlar.

Hiçbir yasal güvenceleri olmayan, yasaların kapitalistlerin lehine çıkarıldığı bu süreçte, proletaryada çeşitli isyanlar örgütlenmektedir. Elde edilen her hak, ağır bedeller gerektirmektedir. Mücadele sonuçlarını verir, 1848’de Fransa’da, 1867’de İngiltere’de işçiler oy haklarını elde ederler. Ne var ki onları uzun ve zorlu bir mücadele süreci beklemektedir. Sermaye birikiminin dolayısıyla emek istismarının ve sömürsünün en yoğun süreçlerinde yaşayan Marx, kapitalist sistemin artı emek sömürsü üzerine kurulduğunu saptar. Marx, Kapital adlı yapıtında kapitalizmin işleyiş yasalarını saptamak için geniş kapsamlı bir çalışmaya girişir. Dönemin çalışma yaşamını ve emek istismarını çok yönlü biçimde, belgelere, raporlara, resmi kayıtlara, tanıklıklara dayanarak, bilimsel açıdan bulgular. Bizatihi işçi hareketinin içinde yer alan Marx, bir yandan liberal iktisat teorisyenleriyle de hesaplaşır. İktisatçı, sosyoloji kuramcısı, felsefeci, tarihsel materyalist yöntemin kurucusu ve eylem insanı Marx’ın bu yazı kapsamında, politik-ekonomi kuramına ilişkin temel kavramlarından yararlanılacaktır.

Ekonomik Üretim Biçimi

Marx’a göre ekonomik üretim biçimi tüm toplumsal süreçleri koşullar. “*Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel, yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir, tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır*” (2011, s. 39). Marx, tarihi ilerleten gücün insan emeği olduğunu savunur. Tarihsel olgular, çok sayıda bağımsız değişkene dayanırlar. Politik, hukuki, sanatsal, felsefi, edebi gelişmeler ekonomik alana bağlıdırlar. Bundan tek etkin neden ekonomidir gibi bir sonuç çıkarılamaz. Aralarında karşılıklı ilişki vardır.

“Maddeci tarih görüşüne göre, tarihin belirleyici etmeni, son belirlemede, gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Ne Marx ne de ben, bunun ötesinde bir şey söylemedik. Bundan sonra biri kalkar da, bu önermeye, iktisadi etmen tek belirleyici etmendir dedirtecek kadar işkence ederse, onu boş soyut, saçma bir tümce durumuna düşürür”(Marx ve Engels, 2013, s. 168).

Marx’a göre, Maddi yaşamın üretim tarzı, toplumsal bilinç biçimini belirlemektedir. Toplumun kültürel üstyapısı, üretim ilişkilerinin toplamı üzerine kurulmuştur. Üretim ilişkileri, üretim sürecindeki ham madde ve teknolojileri kullanırken insanların birbirleriyle kurdukları tüm ilişkileri dolayısıyla toplumsal ilişkilerin tümünü kapsar. Üretim sürecinde, insanlar çeşitli ilişkilere girerler. Söz konusu ilişkiler kişilere bağlı değildir. Bu ilişkiler, maddi üretim güçlerinin gelişim aşamasıyla ilgilidir. Maddi yaşamın üretim biçimi, toplumsal yaşamın çeşitli süreçlerinde belirleyici olduğundan, insanların toplumsal bilinçleri toplumsal varlıklarıyla bağlantılıdır Marx’a göre.

Emeğin Metalaşması

Emeği bir meta haline dönüştüren kapitalizmde, iş sürecinin kendisine ait iki olgu vardır. Kapitalizmde, işçinin emeği, kapitalistin denetimindedir ve ürün, üretenin değil, kapitalistin malı olmaktadır.

“Emek gücünü satın almakla kapitalist, emeği, bu canlı mayayı ürünün cansız öğeleri ile birleştirir(...) Emek süreci, kapitalistin satın aldığı şeyler, yani onun malı haline gelen şeyler arasında cereyan eden bir süreçtir. Bu sürecin ürünü, tıpkı mahzende mayalanma sürecini tamamlayan şarap gibi, gene kapitaliste aittir”(Marx, 2009:187).

Bu da emek gücünün, kapitalistin örneğin, bir gün için kiraladığı at gibi ona ait olması anlamına gelmekte böylece emek gücünü satan kişi emeğinin kullanım değerinden ayrılmış olmaktadır.

Emeğin Yabancılaşması

Emek süreçlerinde (üretim, dolaşım, bölüşüm) söz sahibi olamayan işçi, çok yönlü bir yabancılaşma yaşar. Emeğine, emeğinin ürününe, öteki emekçilere yabancılaşır. Toplumsal bir varlık olan insan, sömürü ilişkileri içinde topluma da yabancılaşır. Marx'a göre insan nesnel bir varlıktır ve dışa yöneliktir. İnsanın kendisiyle ilişkisinin nesnel, gerçek bir ilişki olabilmesi, kendisi dışındakilerle kurduğu ilişkilerle *mümkün olabilmektedir* (2005, s. 149). *Kişi nesnelleşmiş emeğine yabancı olursa, kendi kendisine yabancılaşmış, düşman olmaktadır. İnsanın emeğine yabancılaşması sonucu, kendi öz etkinliğine karşı, özgür-olmayan bir etkinlik karşısındaymiş gibi, başkasının boyunduruğu altındaki bir etkinlikmiş gibi davranacaktır.* Marx, emek sürecini yalnızca emek aracılığıyla üretilen maddi şeyler ve hizmetlerle sınırlamaz. İnsan her türlü üretiminde emeğini nesnelleştirirken kendisini de dönüştürür. Emeğinin ürününe kişinin yeteneklerini geliştirmesi, insanlaşma süreciyle ilgilidir. İnsan, maddi yaşamı üretirken, estetik ve entelektüel açıdan da kendisini geliştirir. Böylelikle dünyası gelişir, genişler. Ne ki, kapitalist çalışma süreci, insanın çok yönlü gelişimini, "kendisini gerçekleştirmesini" öteki insanlarla nesnel, gerçek bir ilişki kurmasını engeller. Marx'ın insan ve ahlak anlayışını yabancılaştırma kuramı aracılığıyla görebiliriz. İnsanın yabancılaşması onun "türsel bilinç" oluşturmasını da engelleyecektir. İnsan öncelikle, insan türünün bir üyesidir Marx'a göre. Kendisini gerçekleştirmesi de türsel bilince bağlıdır. Tek gayesi artı değer üretmek ve kar elde etmek olan kapitalist üretim koşullarında insan, özsel niteliklerinden uzaklaşır. *"Yabancılaşmış emek, doğayı, kendi kendini, kendi öz etkin işlevini, kendi yaşamsal etkinliğini, insana yabancılaştırırken, cinsi (insan türü) de yabancılaştırır ona; cinsil yaşamı, onun için bireysel yaşam aracı durumuna getirir"* (2005, s. 145). Bu çok boyutlu yabancılaşma içinde, günümüzde etkilerini yoğun yaşadığımız "insansızlaşma" ile karşılaşırız. İnsan, kendi emek ürününün tahakkümü altına girer. Marx'a göre metanın, teolojik-metafizik-gizemli bir yönü yoktur (2011, s. 81). Meta, insan, çalışmasıyla, doğadan sağladığı maddeleri biçimlendirir ve kullanım ürünü olarak kendisine yararlı olacak forma kavuşturur. Bu noktada, Marx'ın "meta fetişizmi" olarak kavramsallaştırdığı süreci açıklamaya geçilebilir.

Meta Fetişizmi

İnsanların üretim süreçlerindeki ilişkiler ve emek ürünleri doğal şey ya da eşya gibi değerlendirilemez. İnsanlar arası ilişkileri ve insan emeğinin ürünleri, kapitalist sistemde sanki eşyalar arası ilişkilere indirgenir. Bu durum emek sürecinin insanlar arası ilişkilerin sonucu ve ürünü olduğunu gizler. İnsanlar pazarda, üretilen mallar üzerinden ilişkiye geçtiklerinden meta üreticileri olarak karşılaşırlar birbirleriyle. *"Dolayısıyla, gerek üreticilerde ve gerekse üründe biricik olan saf bir niceliğe indirgenir veya dönüştürülmek suretiyle gizlenir. Meta fetişizmi teorisi, şu halde, kapitalizmin kendisini, gerçek özünü yanıltıcı bir görünüş altında gizlemek suretiyle yaşattığını öne sürer"* (Cevizci, 2002, s. 706). Böylelikle bir çarpıtma yaşanmakta, öz görünüş haline gelmekte ve kapitalizmin sömürü sürecini gizlemeye hizmet etmekte ve yanıltıcı olmaktadır.

Sınıf Çatışması

Modern toplumun endüstri ve bilgi toplumu olduğunu düşünen Marx, modern toplumun çelişkileri bünyesinde taşıdığını, temel çelişkinin de kapitalistle işçi arasında yaşandığını açıklar. Toplum, altyapı ve üstyapıdan oluşan bir bütündür. Toplumun yapısını belirleyen üretim ilişkileri toplumsal sınıfları da belirlemektedir. Marksist toplum anlayışında, toplumsal çatışma temel bir yerde durur. Tarihi ilerleten itici gücü oluşturan çatışma yani sınıf çatışması, tüm öteki çatışmaların temelidir. Toplumsal yapılar, çatışmalar barındırır bu da onları devingen kılmaktadır. Bir toplumda kurulan ilişkiler, eski toplumsal yapının içinde gelişerek kurulur. Sanayi kapitalizmi güçlendiğinde feodal

üretim biçimini geriletmeye başlamış, feodal sistemin egemenlerinin gücü böylelikle kırılmaya başlamıştır. Yeni toplumsal ilişkiler, eski toplumların barındırdığı çelişki ve çatışmalar sonucunda kurulmaya başlamış, eski toplumsal örgütlenmeyi zayıflatmış, yeni ekonomi tarzına bağlı olarak, yeni sınıflar ve yeni çatışma biçimleri ortaya çıkmıştır. Üretim düzeyi daha gelişmiş olan toplumlar eski toplumların içinden çıkarlar Marx'a göre ve eski üretim tarzının yerini alırlar. Bu dinamik bir süreçtir. Sınıf çatışması tarihin ilerletici gücüdür düşünürüne göre.

Diyalektik Materyalizm

Diyalektik Materyalizm'in kurucusu Marx'a göre, ekonomik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan sınıflar arasındaki savaşlar, siyasal çatışmayı belirlemektedir. Yöntemini geliştirirken Hegel'in düşüncelerinden yola çıkar Marx.

"Benim diyalektik yöntemim, hegelci yöntemden yalnızca farklı değil, onun tam karşıtıdır da. Hegel için insan beyninin yaşam süreci, yani düşünme süreci -Hegel bunu Fikir(İdea) adı altında bağımsız bir nesneye dönüştürür- gerçek dünyanın yaratıcısı ve öz mimarı olup, gerçek dünya yalnızca "Fikir" in dışsal ve görüngüsel(phenomenal) biçimidir. Benim için ise tersine, fikir, maddi dünyanın insan aklında yansımasından ve düşünce biçimlerine dönüşmesinden ibaret değildir.(...) "Hegel'de diyalektik baş aşağı duruyor. Mistik kabuk içerisindeki usa uygun özü bulmak istiyorsanız, onun yeniden ayakları üzerine oturtulması gerekir"(2011, 27 -28).

Marx toplumu yapısal olarak birbiriyle ilişkili bütünsellik olarak kavrar. Diyalektik maddecilik pratiğe dayalıdır ve pratiğe bağlı olarak sürekli yeniden işlenmelidir. Marx'a göre üretim ilişkileri, üretim sırasında kurulan tüm ilişkileri kapsadığından her toplumda bir bütünlük oluşturur. Bu yaklaşımı Hegel'den almıştır Marx.

Toplumun herhangi bir ögesini anlayabilmek için öteki ögelere de bakmak gerekir Marx'a göre. Toplumlar sürekli gelişen bütünlüklüdür. Toplum, altyapı ve üstyapı kurumlarından, altyapı da, üretici güçler ve üretim ilişkilerinden oluşan bir bütünlüktür Marx'a göre. Üretim ilişkileri kavramının geniş bir kapsamsal alanı vardır. Üretim ilişkileri, bir toplumda üretim etkinliği sırasında kurulan tüm ilişkileri anlatır ve üretim-değişim-dönüşüm süreçlerinin tümünü kapsar.

Tarihsellik

Tarihselci yaklaşıma göre düşünce sistemleri ve toplumsal ilişkiler belirli bir tarihsel süreçte özgüdürler ve geçicidirler. Toprak sahipleri, kapitalistler ve proleterler arasındaki bölünme de klasik iktisatçıların düşündüğü gibi, doğal değil tarihseldir, bu bölünme tarihsel koşulların ürünüdür, belirli bir tarihsel dönemin karakteristiğidir, mutlak değil görecelidir.

Tarih mekanik biçimde ezen ezilen çatışmasının sonucu değildir. Sınıf çatışması tarihi belirlemiştir ancak mücadele eden taraflar ve onların yöntemleri, mücadele biçimleri değişmiştir tarihsel süreç içerisinde. Tarihsel-toplumsal koşullar mücadele biçimlerini belirlediğinden, farklı tarihsel süreçlerde, farklı sömürü ve buna bağlı olarak mücadele biçimleri geliştirilecektir. Modern toplumda çatışan taraflar, örneğin, Orta Çağ'ın lonca sisteminin usta-kalfa çatışmasından işlevsel açıdan farklıdır. Modern sanayi işçisi, üretim araçları üzerindeki etkisini tamamen yitirmiş "özgürleşmiştir." Emeğini satmakta özgürleşen işçi, aslında varoluşsal anlamda buna zorunlu duruma getirilmiştir. Bu durum, önceki dönemlerin ezilenlerinden işlevsel olarak farklı bir noktaya taşımaktadır ücretli emekçi.

Almanya’da Sanayileşme, Gerhardt Hauptmann ve Dokumacılar

1862 yılında Silezya’da doğan Gerhart Hauptmann, ilkokulu doğduğu köyde okur. Otel işletmecisi olan ailesinin işleri bozulunca, okulu bırakmak durumunda kalır. Amcasının yanında bir süre çiftçilik yaptıktan sonra, 1880’de Breslau Kraliyet Sanat Okulu’nda heykeltıraşlık eğitimine başlar. 1882’de Jena Üniversitesi’nde felsefe, edebiyat, arkeoloji eğitimi alan Hauptmann, çağdaşı yazarları ve antik dönem yazarları okur. 1884’de Breslau Güzel Sanatlar Akademisi’nde resim eğitimine başlar. Natüralist yazarların çalışmalarını okur, Lessing’in tiyatro kuramını, İbsen Büchner gibi yazarların eserlerini inceler. Berlin’de kurulmuş olan Freie Bühne(Özgür Sahne)’ye 1889’da üye olur ve dönemin natüralist yapıtlarını inceleyen Hauptmann, çalışmalarında natüralistlerin yöntemlerinden yararlandı, dahası ilk natüralist oyun yazarlarından biri oldu.

Natüralist Akım

19.yüzyılın sonlarında Avrupa’da gelişen natüralist akım, dönemin bilimsel gelişmelerine paralel olarak, yeni sahneleme biçimleri ve yeni bakış açıları getirdi. İnsanın doğasını ve davranışını bilimsel yasalara göre incelemek, insana ilişkin “kesin” doğruları bulgulamak ve sanatlarında göstermek amacındaydılar. Bu amaçla bağlantılı olarak dramatik yazında da kimi yenilikler oldu. Gerçekliği birebir yansıtma iddiasında olan natüralist sanatçılar, deney, gözlem gibi yöntemlere başvuruyorlardı. *“Bu yöntem üç aşamalıdır: Deney, gözlem ve çözümleme. Yazar, malzemesine iyice yaklaşmalı, klasik anlamda bir yaratıcı gibi değil, bir monograf, uzmanı gibi davranmalıdır”*(Şener, 1998, s. 183). Ayrıntılı ortam betimlemesi, olayların neden sonuç ilişkisi içinde ilerlemesi, oyun kişilerinin davranışlarının doğal çevrelerine göre belirlenmesi, natüralist yaklaşımın getirdiği yeniliklere örnek verilebilir.

Yazar, tıpkı bilimsel bir deney yapan bilim insanı gibi davranmalıydı, natüralist kuramcılara göre. Yazar, nesnellliğini koruyarak tarafsız kalmalı, insanın doğal ve çevresel faktörlerin ürünü olduğunu bilinciyle, malzemesini çok yönlü araştırmalı, çevresel koşulları belirlemeliydi. *“Doğabilimsel yöntemin sanata, uygulanmasıyla, yazar bir gözlemleyici ve uygulamacı durumuna gelmiş oluyordu ve bu yöntemin sağladığı katı objektiflikle ve “nesnelikle” toplumsal akışın tam bir kopyasını elde etmeyi umuyordu”*(Salihoğlu, 2001, s. 113). Natüralizm, Almanya’da gelişen bir akım değildir, Fransa’da, İskandinavya ve Rusya’da gelişen akım Almanya’ya daha sonra gelmiştir. Bunun nedenlerine daha yakından bakabilmek için dönemin sosyo-politik gelişmelerine bakmakta yarar vardır. 19. yüzyılda sanayileşmesinin hızlı gelişimi, Avrupa’nın toplumsal yapısını değiştirmiş, yeni sınıflar(proleterya) oluşmuş, kimi sınıflar gerilemiş dahası yok olmuştur. Avrupa, İngiltere ve Fransa’nın oluşturduğu liberal blokla ve Rusya, Avusturya ve Prusya’nın oluşturduğu mutlakiyetçi blokla ikiye bölünmüştü. Doğu bloğu statükoyu korumak istiyor ama liberalizm ve özgürlükçü akımlar hızla yükseliyordu. Ulusçuluk, Almanya prensliklerinde de yayılmıştı. Sosyalistler yüzyılın ortalarında ütöpik öğretiler düzeyindeydi. Marx ve Engels’in 1848’de yayınladıkları Komünist Manifesto, sınıf mücadelesinin ilk bilimsel çalışmasıydı.

19. yüzyılda emek cephesinde yaşanan dönüşümlerle birlikte farklı alanlarda da köklü değişiklikler olmuştur. Doğa bilimlerindeki gelişmeler, teknolojinin gelişmesiyle birlikte zaman ve mekân kavramlarının değişmesi, sosyal, siyasal ve etik sorunlara yanıt bulabilmek amacıyla çeşitli düşünce akımlarının ve farklı bilimsel disiplinlerin ortaya çıkışı, dönüşümün farklı yüzleridir. Sanatsal alanda da var olan yöntemlerin yaşamı tam olarak yansıtamayacağı düşüncesiyle natüralist akım ortaya çıktı. Emile Zola, 1880 yılında şöyle yazıyordu:

“Yazarın göreviyle bilim adamınıninki aynıdır. İkisi de soyutlamanın yerine gerçeği, ampirik formülün yerine canlı çözümlenmeyi kabul eder. Böylece kitaplarda soyut kişilere, uydurmalara, tanrısal olana da yer kalmadı. Bunların yerlerini gerçek kişiler, bu kişilerin gerçek tarihi ve günlük yaşamın öyküsü aldı” (Şener, 1998, s. 185).

Zola, natüralizm kavramını edebiyat alanına uyarlarlarken sanatçının doğaya bağlı kalması olarak kavriyordu.

Sanat yapıtında gerçekliğin olduğu gibi yansıtılması ve bunun bilimsel yasalılığa uygun olduğu görüşü çevresinde çeşitli tartışmalar yapılıyor, natüralist yazarlar yerinde gözlem yapabilmek için işçi mahallelerine taşıyor, dönemin en yakıcı sorunu olarak görülen işçi sefaleti çevresel koşulları içinde gözlemlenmeye çalışılıyordu. İşçilerin konuşmaları, şiveleri gerçekçi yansıtılmaya çalışılıyordu. Bu durum sanat eserine yeni konuların girmesinin yanında, dilde de yenileşme anlamına geliyordu. Bir yandan da kişilerin konuşma biçimlerinden ülkenin hangi bölgesinden olduklarına ilişkin bilgi verilmiş de oluyordu.

Natüralist yazarlar, materyalist bilgi felsefesini benimsediklerinden, yazgıcılığa karşıydılar. Eserlerinde yazgının kurbanı olan kişilere yer yoktur. Bununla birlikte oyun kişileri kalıtımsal özelliklerin ve çevresel faktörlerin ürünü olarak görüldüklerinden, onların özerk karakterler olarak kurulmamaları da gerekiyordu. *“Çevre ya da ortam kişinin yazgısı olmuştur” (Salihoğlu, 2001:116).* Kalıtımsal nedenler, çevresel etkenler, yaşam koşulları roman-oyun kişilerinin yaşantısında rol oynamalıdır natüralistlere göre, çünkü bilimsel olan budur. *“Biz bilim adamıyız, çözümleneciyiz, anatomiciyiz. Yapıtlarımızda bilim yapıtlarının kesinliği, sağlamlığı ve uygulaması vardır” (Şener, 1998, s.184).* Klasik tiyatronun dramatik gelişim şeması uygulanmıyordu natüralist oyunlarda. Sahne girişlerinde çok ayrıntılı ortam betimlemesi yapılması, orada ne tür yaşantıların sergileneceğini gösterebilme amaçlıydı. Oyuncunun kendi kendisine ya da seyirciye yönelik konuşması, konu dışı konuşmalar yer almıyordu oyunlarda.

Hauptmann, Dokumacılar oyunuyla, ekonomik sistemin eleştirisini ve ezilen insanların acısını çarpıcı biçimde dile getirir ve dramatik yaratıcılığıyla Alman natüralist edebiyatının en güçlü yapıtlarından birini üretir. Konuyu 1840’larda gerçekleşen bir olaydan alan yazarın yaşadığı dönemde de yani 1880’lerde de dokumacıların sefaleti sürmektedir. Bu nedenle olay günceldir. (Salihoğlu, 1984, s.60) Hauptmann, oyunun geçtiği gerçek mekanları incelemiş, olayın yakın tanığı olan kişileri dinlemiş, oyunu bu incelemeleri sonucunda oluşturduğu malzeme üzerinden kurgulamıştır. Bununla birlikte, dokuma işçilerinin emeğinin istismarını ve emek sermeye çelişkisini gösteren yazar, seyirciyi bir toplumsal mesele üzerinde düşünmeye yöneltmesiyle de Realizm akımına yaklaşmıştır. *“Realizm, seyircinin durumu aklında, vicdanında tartışmasını, sorunu her yönü ile kendi yaşamında görmesini ve özümlemesini amaçlar.” (Şener, 2006:175)* Hauptmann’ın, oyunu seyircinin bir toplumsal soruna ilişkin bilinç geliştirmesini sağlayabileceği bir yaklaşımla kurması, olgunun farklı boyutlarını göstererek seyircinin değerlendirmesine açması da oyunun realist bir çizgiye yaklaşmasını sağlamıştır.

Dokumacılar

Almanya’da 19. yüzyılın başında sanayileşme sınırlı bir gelişim göstermiştir. Otuz beş ayrı devletten oluşmaktadır Almanya ve bu parçalılık ülkenin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun farkında olan burjuvanın temel sorunu birliği sağlamaktır. Sanayinin gelişmesi özellikle Silezya’da işçilerin durumlarını çok olumsuz etkilemişti. Silezya’nın kimi bölgelerinde, nüfusun büyük kısmı açlık nedeniyle yok olmuştu. Aracılar hesabına çalışan pamuklu dokuma işçilerinden biri, 1844 yılında bir aracının penceresinin önünde onu eleştiren bir türkü söylediği gerekçesiyle öldürüsiye

dövüldü. Bu olay, hiçbir hakları olmayan, aşırı yoksulluk içindeki dokumacıları öfkeliendirdi. Önceden örgütlenmemiş bir ayaklanma başladı. Kalabalık kümeler, fabrikaların dağıtım bürolarını bastı bir fabrikanın dokuma makinelerini parçaladı. İsyanı bastırmak için toplarla gönderilen birlikleri taş ve baltalarla karşıladı isyancılar. Askerler on bir işçiyi öldürüp, yirmi dört işçiyi yaraladıktan sonra isyanı bastırabildiler. Silezya işçilerinin ayaklanması, Almanya’da işçilerin ilk bağımsız ayaklanmasıdır.

Alman natüralist yazınının güçlü eserlerinden biri olarak kabul edilen Hauptmann’ın Dokumacılar adlı yapıtı, yazarın çeşitli incelemeleri, araştırmaları sonucunda yazılmıştır.

Hauptmann, oyunun geçtiği gerçek mekânlara çeşitli ziyaretler yapar ve dönemi yaşayan kişilerle görüşür. Dedesi de dokumacı olan yazar, oyunun girişindeki ithaf yazısında şöyle der:

“Sevgili Babacığım, eğer bu oyunu sana adıyorsam, senin bildiğin duygulardan dolayı, yapıyorum ve onları burada açıklamaya gerek görmüyorum. Gençliğimde burada betimlenen kimseler gibi yoksul bir dokumacı olan büyükbabam hakkında anlattıkların, eserimin özünü oluşturmaktadır. Eserin içi canlı ya da kof olabilir, ama “Hamlet gibi yoksul bir adamın” verebildiğinin en iyisidir.”

Dokumacıların İsyanı, tarihi bir olaydan, Silezyalı dokumacıların isyanından yola çıkılarak yazılmıştır. Çok düşük ücretlere çalışan, hiçbir sosyal güvenceleri olmayan, baraka benzeri yerlerde yaşayan, açlık ve sefalet içindeki insanların yaşamını natüralist bir yaklaşımla tarafsız davranmaya çalışarak betimlemiştir Hauptmann.

Beş perde olarak yazılan oyunun her perdesinin girişinde mekân ve oradaki kişilerin görünüşleri, kılık kıyafetleri, ruhsal durumları ayrıntılı olarak açıklanır. İlk perde dokumacıların, patron ve adamları karşısındaki durumları işlenir. Kendilerine hiçbir değer verilmeyen, yaşadıkları sefalet ve itilip kakılmaları nedeniyle kendilik bilinçleri de zayıf olan insanların çaresizliği gösterilir. Birkaç hak arayan öfkeli işçi dışındakiler sessizdir ancak çok belirgin olmasa da onlarda da öfkeli bir kıpırdanma vardır. İkinci perde, işçilerin yaşama ortamına götürür okuru. İşçi ailelerinin nasıl bir yoksulluk içinde yaşadıkları, açlık çektikleri, köpeklerini bile yemek zorunda bırakılmaları işlenir. İşçiler çaresizlik içinde ve öfkeli dirler. Fabrikatörler için söyledikleri protesto içeren türkü onları heyecanlandırır.

Üçüncü perde, farklı sınıfların ve daha tarafsız gibi duran kişilerin de bir arada olmasını sağlayan bir kasaba meyhanesinde geçer. İşçilerin öfkelerinin yükseldiği görülmektedir. Sınıf bilinciyle hareket etmeseler de, en azından düşük ücretlere karşı tepkilerini yükseltmek için yürüyüş düzenlemektedirler.

Dördüncü Perde, ilk perdeden itibaren adım adım yükselen gerilimin sonucudur. İsyan başlamış, işçiler fabrikatörlerin ev ve dokumahanelerini dağıtmış, parçalamıştır.

Beşinci Perde, isyanın, çatışmaya dönüştüğü en şiddetli bölümünü içerir. İki türlü davranış söz konusudur isyana karşı. İhtiyar Baumert ve İhtiyar Hilse farklı tavırlar alırlar. Bunu, Hauptmann’ın tarafsız olma ve nesnel davranma çabası olarak anlayabiliriz.

Birinci Perde

Kişiler:

Kasadar Neumann
Birinci Dokumacı Kadın
Sevk Memuru Pfeifer

Çırak
Backer
İhtiyar Baumert
Dokumacı Reimann
Dokumacı Heiber
Dressiger
Çeşitli Erkek ve Kadın Dokumacılar

Oyunun her perdesinde farklı bir mekân seçilmiş ve ayrıntılı biçimde betimlenmiştir. Yazar, salt dokuma işçilerinin yaşamını değil, toplumsal yaşamın farklı görünümünü de göstermeye, bir çeşit insanlık panoraması sunmaya çalışmaktadır. Natüralist bir anlayışla betimlenmiş mekânlar, orada nasıl bir yaşam olduğunu da göstermektedir.

Yer: Peterswaldau’da fabrikatör Dreissiger’in evinin büro olarak kullanılan bölümü

Burası, erkek ve kadın dokumacıların dokuyup getirdikleri ürünlerin kontrol edilerek tartıldığı ve ücretlerin ödendiği yerdir. Sevk memuru Pfeifer’in görevi malların kalitesini büyüteçle denetleyip, tartıya göndermektir. Tartılan malların ücretini Kasadar Neumann’a bildiren de Pfeifer’dir. Malları tartılacak dokumacılar “*ıstıraplı bir gerilim*” içinde beklemektedirler. Bekleyen insanlar, fakir, hastalıklı, dokuma tezgâhındaki yoğun çalışmadan dolayı fiziksel deformasyona uğramış(çökük göğüslü, dizleri bükülmüş), umutsuz, paçavralar içindedirler. Temmuz ayıdır. Sıcak bunaltıcıdır.

Eskiden kendisi de bir dokumacı olan Pfeifer iyi beslenmiş, bakımlı biridir. Dokumacıların mallarını beğenmemekte, yüksek sesle söylenmektedir. Beğenmediği ürünlerin parasını eksik hesaplayan Pfeifer, avans isteyen, borcunu ödeyemeyen, paralarının kesintiye uğramasını engellemeye çalışan insanlara karşı acımasızdır. İnsanların arasındaki sohbetin konusu, çaresizlik, açlık, hastalıktır. Bir kadın dokumacı, bakkalın veresiyeyi kestiğini, ekme alacak paraları olmadığını söyleyip, ağlayıp yalvararak avans ister. İhtiyar Baumert açlıktan köpeklerini kestirmek zorunda kaldığını anlatır Dokumacı Heiber’e. Backer, ödenen ücretin çok düşük olduğunu söyleyerek itiraz eder. Fabrikatör Dreissiger, Backer’i kendisi aleyhine sokaklarda türküler söyleyenlerden, “anarşistler çetesinden” biri olduğu için tehdit eder. Backer’in dik başlı bir yaklaşımı vardır. Hafif alaylı karşılıklar verir patronun tehditlerine. Kovulan Backer, ücretini almadan gitmeyeceğini söyler. Sinirli Dreissiger paraları masaya fırlatır. Backer, ücretinin avucuna ödenmesi için diretir. Bu sırada bir çocuk yere yığılır. Dokuz çocuklu çok yoksul bir aile olan Heinrichlerin çocuğudur. Backer’in dediği gibi çocuğun ihtiyacı yiyecektir zira çocuk açlıktan bayılmıştır. Dreissiger’e, aç olduğunu söyleyen çocuğu adam duymazlıktan gelir. Anne babalarının duyarsızlığına, ilgisizliğine söylenir. Çocuk çok uzaktan ağır bir yükte gelmiştir oraya. Her yaştan insan ağır çalışma koşullarının ve sefaletin mağdurudur.

İkinci Perde

Kişiler:

Anne Baumert
Emma
Bertha
Fritz(Emma’nın dört yaşındaki oğlu)
Ansorge
Bayan Heinrich
Moritz Jager
İhtiyar Baumert

Yer: Eulengebirge eteklerinde Kaschbach'ta Wilhelm Ansorge'nin hırpani kulübesinin küçük bir odası. Emma ve Bertha kulübede dokuma tezgâhında çalışmaktadırlar. Hasta annelerinin önünde de iplik çıkırığı vardır. August, yirmi yaşlarında ve "aptal görünümlü" olarak tarif edilir. Mekiğe iplik sarmaktadır. Pencereleleri kâğıt ve samanla tıkamışlardır.

Emma ile Bertha'nın dokurken ipliği kopmakta, sürekli düğüm atmak zorunda kalmaktadırlar. İplikleri kalitesizdir, tezgâhları da tamirat gerektirmektedir. İplikleri, dokumaları sattıkları fabrikadan almaktadırlar. İplikler kalitesiz olduğundan sık kopmakta, düşümlü dokumalar kalitesiz olmakta bu da ücretlerinden kesilmektedir. Çok düşük ücretle çalıştıkları yetmezmiş gibi, bir de eksik ücret almaları yoksulluklarını büsbütün artırmaktadır.

Dokumaları Dreissiger'in bürosuna götürmüş olan baba Baumer'i beklemektedirler. Çok küçük bir ücret almıştır, teslim ettiği dokumalara karşılık İhtiyar Baumer. Evde ekmek bile yoktur. Emmannın oğlu Fritz açlıktan ağlamaktadır. Birinci sahnede açlıktan bayılan çocuğun annesi Bayan Heinrich yiyecek bir şeyler istemek için gelir, hamiledir. Dokuz çocuğu da açtır, azıcık patatesleri de selde gitmiştir. Kocası hastadır. Ona yiyecek bir şey veremezler. Empati de kurmazlar. Herkes kendi başının çaresine bakmalıdır bu vahşi koşullarda. İhtiyar Bumert gelir. Kestirdiği köpeklerini kızartırlar. Kulübe bir dokumacı ailesinden gelen Ansorge çok yaşlıdır. Çiftçiden kiraladığı kulübesinin vergisini ödeyememektedir. Gece yarılarında kadar sepet örmekte ama vergiler yüzünden gene de beş parasız kalmaktadır. Asker Jager, ziyarete gelir. Fabrikatörlere, onları açlığa mahkûm ettikleri için söylenir. Köylüler tembel oldukları için fakirdirler diyen fabrikatörlere öfke doludur. Dokumacıların birlik olması gerektiğini düşünmektedir. Fabrikatörlerin aleyhine bir türkü söyler. Türkü Ansorge ve İhtiyar Baumert'i heyecanlandırır.

Üçüncü Perde

Kişiler:

Welzel
Bayan Welzel
Wiegand
Gezici
Anna
Hornig
Ansorge
Ormancı
Çiftçi
İhtiyar Baumert
Birinci İhtiyar Dokumacı
Üçüncü Dokumacı
İkinci İhtiyar Dokumacı
Backer
Wittig
Jandarma Kutsche

Yer: Peterswaldau'da orta halli bir köy meyhanesi. İç kısım ev olarak kullanılmaktadır.

Burası orta ölçekli bir aile işletmesidir. Meyhane, farklı toplumsal katmandan ve bakış açısından insanları bir araya getirmesi ve işçi sınıfından olmayan bir ailenin yaşamını göstermesi bakımından işlevseldir.

Dreissiger'in fabrikasına işçi alımı yapıldığından söz edilir. İki yüz işçi alınacaktır ancak çok daha fazla işçi iş başvurusu yaptığından ortalık hareketlidir. Dışardan cenaze töreni sesleri gelmektedir. Ölen bir dokumacıdır. Büyük cenaze törenleri yapılması geleneği, beş parasız işçileri sömürme yolu olmuştur, ölenin yakınları rahibe borçlanmaktadırlar. İşçilerin çok çocuk yaptıkları için sefil oldukları, bir türlü gebermedikleri üzerine konuşur Weigand ile Welzel(meyhane işletmecisi). Bayan Wegzel kızının zengin biriyle evlilik yapmasını istemektedir. Dokumacılar yoksullarından söz ederler; toprak sahipleri ve fabrikatörlerin sömürsü en büyük sorunlarıdır. Bez dokumacılarla, kumaş dokumacılar arasında bile birlik yoktur. Kimi dokumacıların kötü koşullara karşı bir öfkeli belirtisi olduğu konuşmalardan çıkarılmaktadır. Bu sınıfsal bir uyanış değil, kişisel öfkelerinin yansımasıdır. Backer, birinci perdede Jager'in söylediği, protesto içeren türküyü söyler. Wegzel onu susturmaya çalışır. Dışarıda, türkü söyleyerek, Dreissiger'in evine doğru yürüyen kalabalığa katılır işçiler. Backer ve İhtiyar Baumert de onlara katılır.

Dördüncü Perde

Kişiler:

Weinhold
Kittelhaus
Bayan Dreissiger
Bayan Kittelhaus
Pfeifer
Polis Amiri
Jandarma Kutsche
Jager
Arabacı Johann

Yer: Peterswaldau. Kumaş fabrikatörü Dreissiger'in evinin bir odası. Zevksiz ve lüks eşyalarla döşenmiş odada standart ev eşyalarının yanında, altın çerçeveli tablolar, para dolabı, silah dolabı, rokoko çerçeveli ayna gibi dönemin statü sembolleri de vardır.

Rahip Kittelhaus, Dreissiger'in çocuklarının öğretmeni olan rahip adayı, Weinhold'la sohbet etmektedir. Kittelhaus, bir rahibin siyasi meselelere karışmaması, "tanrısal sözü" iletmesi gerektiği öğüdünü verir, isyancılara katılan meslektaşlarını kınar. Dışarıda isyancı dokumacılar vardır, Dreissiger endişelidir, öfkeyle dokumacılarla söylenince Weinhold onları savunur ve işinden olur. Polis ve Jandarma gelir. Öteki işçilere İbret olsun diye yakalanan Jager'i getirir. Jager'in boyun eğmez bir tutumu vardır. Boya işçileri getirmişti onu, onlara daha çok öfkeliydi. Polisin sert uyarılarına karşın, adını söylemez, şapkasını çıkarmaz, Kittelhaus'un dinsel mesajlarını önemsemez. Kendisinin Kuaker(savaşa karşı bir mezhep) olduğunu söyler. Jagger'in ellerini bağlayıp dışarı çıkarırlar. İşçiler Jager'i kurtarırlar, polisi ve jandarmayı döverler. Olayları yatıştırmak ve dinsel kimliğine saygı duyulup duyulmadığını merak ederek dışarı çıkan rahip Kittelhaus yatıştıramamıştır ve kalabalığı ve kendisini içeri zor atan Dreissiger'in dediğine öldürülmüş de olabilir. Oyunda bu durum net değildir. Dreissiger, durumun ciddiyetini kavrayınca, karısı, çocukları ve Pfeifer kaçarlar. "Ayak takımı çıldırmıştır" kapıları zorlayıp içeri girerler. Kadın, erkek, yaşlı, genç yırtık pırtık içindeki insanlar önce tedirgin sonra cüretkâr tavırla eve girerler. Dreissiger ve Pfeifer'i aramaktadırlar. Evi dağıtmaya, yakıp yıkmaya başlarlar. Sonraki hedefleri, dokuma makinelerini kırmak için gidecekleri fabrika olacaktır. Yaşlılar da (Ansorge ve İhtiyar Baumert gibi) isyancıların arasındadır.

Beşinci Perde

Kişiler:

İhtiyar Hilse
Anne Hilse
Luise
Hornig
Gottlieb
Mielchen
Cerrah Schmidt
Jager
Backer
İhtiyar Baumert
Genç Dokumacılar
Wittig

Yer: Langenbielau. İhtiyar Hilse'nin dokuma odası.

Tek kolu olmayan savaş gazisi İhtiyar Hilse ve hasta karısı, oğlu Gottlieb ve gelini Luise ile sabah duasından sonra çalışmaya başlarlar. Evdeki herkes Luise'in yedi yaşındaki kızı bile çalışmaktadır. Çocuk, akşam sardığı çileleri Dreisgier'e götürmüştür öteki iplikçi kızlar gibi. İsyan patladığını satıcı Hornig'den öğrenirler. Hornig'in anlattığına göre, her yer Küçük kız, Dreisiger'in evinin oralarda bulunduğu bir gümüş kaşıkla birlikte gelir. Hilse korkar ve öfkelenir. Gottlieb kaşığı karakola götürür. Cerrah Schmidt, ayaklanmayı bastırmak için askerlerin yolda olduğunu söyler. Luise, isyana katılmak istemeyen ailesiyle tartışır ve isyancılara katılır. İsyancılar, öteki dokumacıları da yanlarına çağırırlar. Backer, Jager, İhtiyar Baumert isyana katılma konusunda İhtiyar Hilse'yi ikna edemezler. Korkudan değil, inancı gereği isyancılara katılmamaktadır Hilse. Çatışma kızışıp, askerler işçilere ateş açınca Gottlieb'de çatışanlara katılır. İhtiyar Hilse dokuma tezgâhının başında, bir kör kuşunla ölür.

Dokumacılar Oyununun Marksist Ekonomi-Politik Bağlamında Çözümlemesi

Toplumsal çatışma Marx'a göre tarihsel ilerlemenin çıkış noktasıdır ve tarihi güdüleyen güç maddi yaşamın üretim sürecidir. Tarihi, "sınıf mücadeleleri" tarihi olarak kavrayan Marx, tarihsel süreç içinde mücadele eden tarafların farklılaştığını belirtir. Üretim tarzı değiştikçe yani maddi yaşamı üreten kaynak değiştikçe buna bağlı olarak farklı sınıflar ve yeni mücadele araçları ortaya çıkar. 19. yüzyıl Avrupa'da çok hızlı toplumsal dönüşümlerin ortaya çıktığı geleneksel üretim biçimlerinin modern endüstrinin gelişimine bağlı olarak egemen üretim tarzına dönüştüğü bir süreçtir. Söz konusu dönüşüm, pek çok yeniliği, olanakları da ortaya çıkarırken pek çok sorunu da beraberinde getirir. Özellikle emek cephesinde çok çetin sorunlar baş gösterir. Geleneksel el tezgâhlarında üretim yapan köylüler, çok hızlı üretim yapabilen mekanik makinelerle rekabet edemezler. Üretim araçlarını ellerinde bulunduran sınıfın insafına bırakılırlar. Çok düşük ücretlerle, ev denemeyecek barakalarda, emek güçlerinden başka bir şeyi olmayan insanlar kaderlerine bırakılır bir anlamda. Sınıf bilinci henüz oluşmamış, haklarını arayacak örgütleri de bulunmayan işçiler, tüm yasal haklardan yoksun durumda yaşama savaşı verirler. Emeğin yoğun biçimde istismar edildiği bu süreçte, çeşitli ayaklanmalar da kaçınılmazdır.

Dokumacıların İsyanı, Almanya'da üretim biçiminin değiştiği, geleneksel el tezgâhlarının yerini mekanik dokuma makinelerinin aldığı, bu gelişmelere bağlı olarak dokuma işçilerinin sefalet

koşullarında yaşadığı bir sürece ve tarihsel bir işçi ayaklanmasına odaklanır. Oyunda, işçilerin hemen hepsi sınıfsal bir bilinçle değil de açlığın ve itilip kakılmanın verdiği öfkeyle harekete geçerler. Sömürülmenin nedeni olarak gördükleri fabrikatörü ve dokuma makinelerini hedef alırlar. Sefaletlerinin nedeninin sistem sorunu olduğunu görececek bilinç düzeyinde değildirler. Çözümleyemedikleri bir sefaletin içinde debelenmekte, emekleri sömürülmekte, insani olarak da hor görülmekte olan bu insanlar, ya dine sığınmakta ya da durumlarına boyun eğmektedirler. Aralarından birkaç gözü pek öfkeli ve çaresiz işçi, genç rahip adayı Weinhold'un da söylediği gibi “*hoşnutsuzluklarını anladıkları tarzda*” belirtmektedirler (s.63).

Oyunun birinci perdesinde işçilerin dokudukları ürünleri teslim edip, ücretlerini almak için beklerken onların yaşamlarıyla ilgili çeşitli bilgiler ediniriz. Ücretler çok düşüktür, çeşitli nedenlerle kesintilerle iyice azalmaktadır işçilere ödenen ücret.

“BİRİNCİ DOKUMACI KADIN: Yalnız bi'kaç groşcuk, ekmek alacak kadar. Ağa artık veresiye vermiyor. Evde bir sürü çocuk var.

(...)

İHTİYAR BAUMERT: “Evde para pul hiç hiçbir şey kalmadı. Bu sebepten köpeğimizi kestirdim. Çok bi'seyi yok, zaten derisi kemiğine yapışmıştı. Küçük ve sevimli bi'seydi. Kendim kesmeye kıyamadım, gönlüm razı olmadı. (s. 18)

(...)

PFEİFER: (Sevk Memuru) “Eğer işinize gelmiyorsa bir daha malzeme almaya gelmeyin. İş isteyen dünya kadar baldırı çıplak var.(s. 17)

(...)

DREİSSİGER: (Fabrikatör) ... Eğer insan her gün sadece ekmek parasını çıkarırsa devamlı aç olmasından daha iyi değil mi? Haksız mıyım?” (s. 25)

Marx'a göre insanın düşünme biçimini belirleyen şey maddi yaşam koşullarıdır. Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinç değil, bilinci belirleyen, toplumsal varlıklarıdır Marx'a göre. Yukarıdaki konuşmalardan da anlaşılacağı gibi, patron ve adamları işçilerle empati kurmamakta, kendilerini haklı görmektedirler. İşçilerin tembel olduğunu söyleyen Dreissiger'in aklından bir an bile işçi ücretlerini arttırmak geçmez. O sınıf çıkarına göre davranmaktadır. İşçileri koruyacak yasal düzenlemelerin ve emek örgütlerinin olmaması da dönemin patronlarının keyfi davranışlarına zemin hazırlamaktadır. Dreissiger, bir kapitalist gibi düşünmektedir, işçinin ekmek bulması aç kalmasından iyidir derken. “*İşçi sınıfının yaşamaya devam etmesi ve yeniden üretilmesi, sermayenin yeniden üretilmesinin her zaman için zorunlu bir koşuludur.*”(Marx, 2011:546) Marx, kapitalistlerin ve onların ideologlarının, emekçi sınıfın yaşamlarını sürdürece kadar tüketmelerine “*üretken tüketim*” emekçinin kendi keyfi için tükettikleriniyse “*üretken olmayan tüketim*” gördüklerini belirtir. Dreissiger, işçilere yaklaşımıyla Marx'ı haklı çıkarmaktadır!

Kapitalist sistem, artı değer sömürüsü üzerine kurulduğundan, artı emek sömürüsü olmadan hiçbir kapitalist ayakta kalamaz. Dreissiger, işçi ücretlerini arttırmayı kabul etse öteki kapitalistlerle rekabet içinde olduğundan başarısız olacaktır. Kapitalist kar etmezse, para-meta-para akışı süremeyeceğinden rekabet edemez ve yok olur. Marx bunu “ölüm parendesi olarak açıklar Kapital'in Değer bölümünde.

Mülsüzleştirmeyle köylerinden sürülen emekçiler, bir yandan da işsizler ordusunu çoğaltmaktadır. “Tarımsal nüfusun sürekli mülsüzleştirilmesi ve bulunduğu yerlerden sürülmesi olayı, gördüğümüz gibi, kentlerdeki sanayiye, lonca kuruluşlarından tamamen bağımsız ve loncaların koyduğu engellerin bulunmadığı bir proleterya kitlesi sağlamıştı(…)” (Marx, 2011, s. 709). Lonca sisteminin çözülmesi, “özgürleşen” işçilerin kente akın etmesi patronların işine yarıyordu.

“(…)”

WIEGAND: (Keskin tiz bir sesle) Eh, bugün yukarda, Dreissigerlerde teslimat günü.

BAYAN WELZEL: Başka zamanlar böyle hareketli olmazdı,

WIEGAND: Haa, belki de yeni işe alacağı iki yüz yeni dokuma işçisi sebebiyledir.

BAYAN WELZEL: (Ütiye devam erek) Evet evet o sebeptendir. İki yüz istemiştir, altı yüz gelmişlerdir. Ne olacak bizde o işi yapacak insan çok” (s. 47).

Yukarıdaki konuşma, oyunun üçüncü perdesinde geçer. Burası bir aile işletmesi olan içkili bir mekândır. İşçiler dışında her katmandan ve farklı meslek kümelerinden kişiler girip çıkmaktadır. Yazar, çok sayıda kişiyi bir araya getirebileceği bir mekân tasarlayarak, aralarında kurulan diyalogla farklı görüşlerin açıklanabileceği bir zemin hazırlamıştır. Konuşmalardan emekçi insanların aralarında birlik olmadığını anlarız. Sorunları herkes çıkarları doğrultusunda değerlendirmektedir. Bez dokuma ve pamuk dokuma işçilerinin arasında bile birlik yoktur. Dışarıda işçiler ücretlerin artırılması için yürüyüşe geçmişlerdir. Onlara katılmak için dışarı çıkan işçilerinde tek derdi açıklıklarını protesto etmek ve ücretlerin arttırılmasını sağlamaktır. Eylemlerinin ardındaki güdüleyici neden, toplumsal düzeni değiştirmek değil, ücretlerin yükseltilmesidir. Bu anlamda ayaklanmanın ardında bilinçli bir sınıf hareketi olmadığını söyleyebiliriz.

Avrupa’da, Almanya en geç sanayileşen ülkelerdendir. Feodal üretim tarzının kalıntıları hala varlığını sürdürmektedir. İşçiler, toprak beylerinin arazisinde çalışmak zorunda kaldıklarından yakınır. Çiftçiler toprak beylerinden kiraladıkları arazilerde, kendileri için bedava çalışma karşılığında oturacak yer kiralamaktadırlar. İşçiler, dokuma tezgâhlarında da çalışmak durumunda olduklarından arada çifte sömürüye maruz kalmaktadırlar.

“*ANSORGE: Bu iş böyle, yani fabrikatörün bıraktığını soylular cebimizden çekip alıyor.” (s. 53)*

Dokumacılar, çok çalışmalarına karşın açlık çekmektedirler. Açlık, isyancıları eyleme geçiren neden olduğundan, oyunun en önemli motifidir diyebiliriz. Hauptmann, Dokumacıları İsyanı’ nı yazmaya hazırlanırken Silezya ayaklanmasının olduğu yerlerde incelemeler yapar. Aradan kırk yıl kadar geçmesine karşın, dokuma işçilerinin durumu aynıdır. Sefaletle tanık olan Hauptmann, oyundaki dokuz çocuklu aileyi ve öteki ailelerin durumunu kişisel tanıklıklarından yola çıkarak yazar. Güçlü bir gözlem gücü olan yazar, oyunun temeline açlığı koymuştur kanımca; açlık teması her perdede tekrarlanır.

“(…)”

HORNIG: (...)Şu yukardaki köylerde insan nelere rastlamıyor ki? Dört beş kişi çirilçıplak, bir tek saman yataкта yatıyor.(...) Fullerlere ne oldu? Çocuklar komşunun kazlarıyla pislikte oynuyordu. Ölmüştü adamlar, evde taşlar üstünde. Tanrı korkusundan, kokuşmuş çiriş yediler. Açlık yüzlerce, evet yüzlerce insanın canına okudu. (...) Buralarda sefalet yoktur diyen hükümet memurları bana bir gelseler, neler gösteririm onlara.

Onların gözlerini açar, sonra buradaki açlık yuvalarına sokardım. (s. 55)

(...)

LUİSE: (Çamaşır yıkarken) Ne zaman yağlı yedik ki?

İHTİYAR HİLSE: Yağ bulamazsak yavan ekmek yeriz, ekmek bulamazsak patates yeriz, patates de bulamazsak o zaman kuru kepek yeriz.

LUİSE: (İnatçı bir şekilde) Ve kepek de bulamazsak aşağıdaki Wengler gibi, Shindler gebermiş atları nere gömdü diye bakarız. Sonra kazar çıkarır ve bi'kaç hafta bu çürük etle yaşarız. Öyle yaparız! Değil mi?"(s. 86)

Luise'nin dört çocuğu açlıktan ölmüştür. Ailesinin öteki üyeleri tanrı korkusundan isyana katılmazlar. Luise, onlara öfkeli. Onların "yobaz" konuşmalarını daha fazla dinlemeyecektir. Kaybedecek hiçbir şeyi olmadığını farkındadır, evden fırlar, öfkeli kalabalığın ön saflarına katılır. Kocasının babası İhtiyar Hilse, İhtiyar Baumert'in arkadaşıdır. İhtiyar Baumert, onu isyana çağırınca katılmaz. Otoriteye başkaldırmak tanrıya karşı gelmek o ve karısı için. Ne kadar sefil durumda olsalar da "şeytanla işbirliği" yapmayacaktır. Askerler, kalabalığı dağıtmak için işçilerin üzerine ateş açarlar. Luise'nin kocası Gottlieb, son ana kadar "itaat" etmeyi sürdürür. İkinci yayılım ateşinin sesi geldiğinde dayanamaz baltayı kapar o da kalabalığa karışır. Oyun ironik bir sonla biter. İhtiyar Hilse, dokuma tezgâhının başında, bir kaza kurşunuyla ölür, kalabalığın askerleri köyün dışına kovaladıklarını göremez. Marx, egemen sınıfın çıkarlarını, toplumun tamamının çıkarıymış gibi göstermek için, ideolojik ve siyasal bir sistem geliştirdiklerini belirtir. Şöyle bir saptama yapar: "*Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda, egemen düşüncelerdir; başka bir deyişle, toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güçtür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda zihinsel üretimin araçlarını da elinde bulundurur. Bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır*"(2015, s. 72). Burjuvazi kendi sınıf çıkarlarıyla öteki sınıfın çıkarlarının paralel olduğu "yanlış bilinç" aktarımını sonuna kadar sürdüremez Marx'a göre ve koşullar olgunlaştığında, işçi sınıfı öz çıkarının farkına varacaktır.

Dokumacıların İsyanı'nda işçiler sınıfsal bilinçle hareket etmeseler de, haksız bir durum yaşandığının farkındadırlar. Zenginlerin kendilerini aç bıraktığını, onların lüks içinde yaşadıkları için kendilerinin fakir olduğunu düşünürler. Dreissiger'in "dokumacılar açsa çimen yesin" dediği söylentisi herkesin dilindedir. Backer, Dreissiger'in evini dağıttıktan sonra, mekanik dokuma tezgâhları olan başka bir fabrikatörün evine gideceklerini söyler.

"BACKER: (...) Bundan sonra aşağıya, Bieiau'ya Dittrich'e gideceğiz. Onun mekanik dokuma tezgâhları var. Tüm sefalet fabrikalar yüzündendir."(s. 82)

Dreissiger'in evini dağıttıkları sırada Ansorge'un kafası karışıktır. Neyi neden yaptığını pek bilememektedir. Kırk yıldır yaşadığı, yapımında dedesinin ve babasının da emeği olan evini, vergisini ödeyemediği için kaybetme riski vardır. İşçilerinin eylemlerinin ardında daha çok zenginlerden, fabrikatörlerden öç alma güdüsü vardır.

"ANSORGE: (...) Benim evimi alanın ben de evini alırım. Devam edin! (s. 82)

(...)

BİRİNCİ GENÇ DOKUMACI: Yaşamak istiyoruz, başka bi'sey değil. Bunun için de boynumuza geçirilen idam organını kestik."(s. 98)

Ücret artışı için yürüyüşe geçen dokumacıların üzerine ateş açılır. 1844 yılında ayaklanan Silezyalı dokuma işçilerinin de üzerine ateş açmıştır kralın askeri birlikleri. Hauptmann tarihsel bir gerçekliği

farklı boyutlarıyla göstermektedir. İhtiyar Hilse'nin etkisinde kalıp isyancılara katılmayı reddeden Gottlieb, işçilerin üzerine ateş açılınca işçilere katılmaya karar verir.

“GOTTLIEB: (Baltaya koşar) Ne, ne, ne! Biz kuduz köpekler miyiz? Ekmek yerine kurşun ve barut mu yiyeceğiz? (Elinde balta bir ara vazgeçer bibi, sonra ihtiyara) Karıma ateş etmelerine izin mi vereyim? Böyle şey olmaz? (İleri doğru saldıracak) Dikkat şimdi ben geliyorum!” (s. 102-103)

Gottlieb, istese de istemese de isyana katılmak durumunda kalmıştır. Ekmek için isyan eden işçilerin üzerine kurşun yağdırılmaktadır. İsyancılara katılmak bir anlamda zorunluluk olmuştur Gottlieb için. Silezyalı dokumacıların isyanı daha sonraki büyük isyanların kıvılcımı olacak kısa bir süre sonra Avrupa emek mücadelesi artarak sürecektir.

Sonuç

Marksist eleştiri bağlamında çözümlenmeye çalışılan Dokumacılar, toplumsal ilişkileri arka planıyla ve üretim ilişkileri çerçevesinde sunan bir oyundur. Oyun, sınıf çatışmaları açısından tarihsel anlamda önemli bir sürece Silezyalı dokuma işçilerinin 1844 yılındaki isyanına, odaklanmış, sürecin tüm aktörleri bütünlüklü biçimde göstermeye çalışmıştır. Emekçilerin sömürülmesini, yaşama koşullarını göstererek temellendirilmiştir. Patronların rahat yaşamaları, işçilerin sefaletinde hiçbir payları bulunmadığı, bilakis onlara iş verdikleri için açlıktan kurtardıklarını düşünmeleri, onların üretim ilişkilerindeki konumlarından kaynaklanmaktadır. Marksist bilgi felsefesine göre, bilinci oluşturan yaşamdır. İşçilerin işçi, patronların patron gibi düşünmeleri bu anlamda olağandır. Hauptmann bu ayrımı oyununda göstermiştir. Bununla birlikte “yanlış bilinç” içinde olan işçileri de İhtiyar Hilse karakteriyle göstermiştir.

Fabrikatörün karısı Dreissiger ve işçi kadınlar bambaşka bir yaşamın içindedirler. İşçi kadınlar, sefaleti çok boyutlu yaşamaktadırlar. Bunun yanında kadın olmalarının getirdiği çok çeşitli sorunlarla da mücadele etmeleri gerekmektedir. Fabrikatörün karısı Bayan Dreissiger'in ise, neler olup bittiğine ilişkin hiçbir bilgisi yoktur. Bu da onun yaşamda aldığı rolden ve sınıfsal bilincinden kaynaklıdır. Rahip, burjuvanın yanındadır. Emekçileri iyi bir Hristiyan olmaya davet ederken, burjuvazinin sömürü düzenine hizmet etmektedir. Bunun da üstyapı kurumlarının, altyapıya uygun yapılandığını göstermesi açısından uygun bir örnek olduğu söylenebilir.

Dokumacılar oyununda, işçilerin tam bir sınıfsal bilinçle davranmadıkları ve yaşamlarındaki yoksunluğun anlamını çözemediklerinden kişisel öç alma duygularıyla harekete geçmeleri, oyunda gerçekçi biçimde gösterilmiştir. İşçiler, sabahtan gecenin körüne kadar çoluk çocuk çalışmakta gene de açlık çekmektedirler. Toplumsal zenginliği üretenler onlar oldukları halde, insan gibi yaşamaları bir yana, açlıktan hastalıktan kırılmaktadırlar. Tüm bunlara bir de aşağılanma, itilip kakılma eklenmektedir. Leş yemek durumunda bırakılan dokuma işçilerinin isyanı, canlarına tak etmiş birkaç gözü pek işçinin patronları aleyhine sokaklarda türkü söylemesiyle başlar. Ücret artışı talebiyle başlayan, işçilerin yürüyüşü kontrolden çıkmış bir halk ayaklanmasına dönüşmüştür. Bu durum tarihsel gerçeklere uygundur. Dokumacılar oyunu, tarihsel bir olayı, farklı boyutlarıyla ele almaktadır. Oyundaki karakter çeşitliliği ve oyunun geçtiği farklı mekânların ayrıntılı çevresel betimlemesi, olayın farklı boyutlarını göstermeye ve sürecin aktörlerinin bakış açılarını sergilemeye hizmet etmektedir. Bu durum sürecin dinamiklerini sergilerken seyirciyi de sürece ve olguya ilişkin düşündürmeye yönlendirmektedir. Olaylar ve kişiler idealize edilmemiş, olgu olduğu gibi yansıtılmaya çalışılmıştır. Dokumacıların yaşam gerçekliğinin tüm çıplaklığıyla ve acıtıcı yönleriyle ortaya konması, oyunu Realist akıma yaklaştırmıştır. Bu da oyunun en güçlü yanlarından biri olsa gerektir.

Kaynakça

- Arıklı, E. (Ed.) (1975), *Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi içinde (40. Fasikül)*, İstanbul: Gelişim Yayınları
- Hauptmann, G. (2001) *Dokumacılar*, (H. Salihoğlu Çev.), Ankara: İmge Yayınları
- Marx, K. (2011), *Kapital*, (A. Bilgi, Çev.), Ankara: Sol Yayınları
- Marx, K. (2011), *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, (S. Belli Çev.), Ankara: Sol Yayınları
- Marx, K. (2015), *Alman İdeolojisi*, (S. Belli, Çev.), Ankara: Sol Yayınları
- Marx, K.- Engels, F.(2009) *Felsefe İncelemeleri*, (C. Eroğul, Çev.), İstanbul: Yordam Yayınları
- Salihoğlu, H. (2001), *Dokumacılar*, Ankara:İmge Yayınları
- Salihoğlu, H. (1984), Alman Edebiyatında Natüralizm, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 2 (2). 51-63.
- Şener, S. (1998), *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*, İstanbul: Dost Yayınları